

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

РАДЯНІЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ ТА ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ І СУСПІЛЬНИЙ ОПІР РАДЯНСЬКІЙ ВЛАДІ (1939–1941 РР.)

Анатолій ГОРБАНЬ,
кандидат історичних наук, доцент,
перший проректор Київської академії водного
транспорту імені гетьмана Петра Сагайдачного

Горбань А. *Радянізація західних та південно-західних областей України і суспільний опір радянській владі (1939–1941 рр.).*

У статті висвітлюються процеси радянізації західних та південно-західних українських земель у 1939–1941 роках і показано розгортання суспільного опору та збройної боротьби проти радянської влади з боку українського населення краю під керівництвом Організації Українських Націоналістів.

Ключові слова: Західна Україна, радянізація українських земель, суспільний опір самостійницьких сил, національно-визвольна боротьба.

Горбань А. *Советизация западных и юго-западных областей Украины и общественное сопротивление советской власти (1939–1941 гг.).*

В статье освещаются процессы советизации западных и юго-западных украинских земель в 1939–1941 годах и показано ход общественного сопротивления и вооруженной борьбы против советской власти со стороны украинского населения края под руководством Организации Украинских Националистов.

Ключевые слова: Западная Украина, советизация украинских земель, общественное сопротивление самостийницьких сил, національно-освободительная борьба.

Gorban A. *Sovietization of western and south-western regions of Ukraine and public resistance to Soviet rule (1939–1941).*

The article highlights the processes of Sovietization of western and south-western Ukrainian lands in 1939–1941 and shows the deployment of social resistance and the armed struggle against the Soviets from the Ukrainian population of the province under the leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists.

Keywords: *Western Ukraine, Sovietization of Ukrainian lands, public resistance forces of independence, the national liberation struggle.*

З початком Другої світової війни на західних і південно-західних теренах України виникло кілька вузлів громадянського протистояння. Один з них був формою протидії українських самостійницьких сил тоталітарним, мілітарним методам радянської країни. Відомо, що радянська влада, готуючи військову агресію проти Польщі, передбачила досить жорстку систему військових та адміністративних заходів, спрямованих на зміну державно-політичного і територіального статусу Західної України. Акція возз'єднання була організована і проводилась в такому темпі, що практично не дала змоги виявити місцевому населенню здатність до самоорганізації і вибору власних форм суспільного життя. Каральні органи репресивними методами приступили до ліквідації основних осередків суспільно-політичного і економічного життя українців. Створювалась атмосфера масової недовіри. Оповивши свій режим видимою легітимністю, більшовики швидкими темпами формували карально-репресивний апарат.

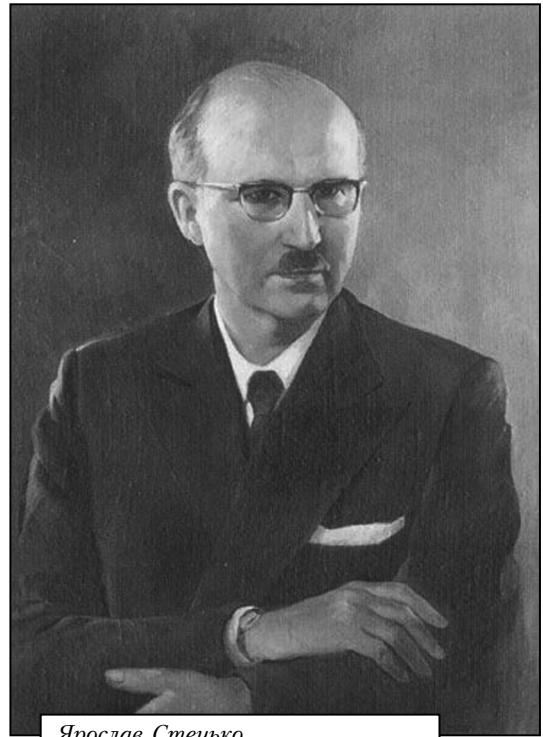
Процес радянської країни супроводжувався загостренням політичної боротьби. Її повели підпільні польські та українські організації. З осені 1939 року владі почав створювати проблеми польський нелегальний рух Опору. Пов'язаний з емігрантським урядом Сікорського, він спирався на ті кола польського населення, що підтримували цей уряд та ідею відродження Польщі в довоєнних кордонах. Основу для формування перших антирадянських організацій у Львові склали польські офіцери, яких не вдалося арештувати НКВС. Широко розгалужена підпільна військова організація «Спілка

збройної боротьби» заручалася підтримкою польського населення Львова. Крім військових, у місті виникли конспіративні органи, що представляли різні політичні партії та напрямки у польському суспільстві, зокрема, Демократичну партію, Польську соціалістичну партію, Селянську партію. Серед них значний вплив мала «Рада народова», створена у січні 1940 року. Ця організація, очолювана колишнім послом польського сейму, лікарем-нейрохірургом О. Домашевичем, виступала проти будь-яких спроб польсько-радянського зближення, а співпрацю з більшовицькою владою розцінювала як зраду. Польські підпільні угруповання намагалися збирати зброю, влаштовувати нелегальний перехід кордону, закладати конспіративну мережу, вести підривну й пропагандистську діяльність проти радянського режиму. Проте досвід існування багатьох з них виявився невдалим. НКВС досить швидко і оперативно спрацював у справі ліквідації осередків організованого підпілля, внаслідок чого воно істотно ослабло. Зокрема, 23 листопада 1939 року НКВС викрив і заарештував шістьох мешканців Ковеля – членів організації «Стшельці». Їм пред'явили звинувачення в тому, що вони намагалися скинути радянську владу та відновити польську державу і засудили на вісім років таборів. Були репресовані також члени інших польських конспіративних організацій. Багатьох з них було розстріляно або засуджено на великі терміни ув'язнення [28, 581].

Активно включались у боротьбу з новим тоталітарним режимом українські самостійницькі сили. Восени 1939 року оунівці провели низку терористичних актів щодо

громадян і радянських службовців, які їм загрожували. Органи радянської держбезпеки у свою чергу використовували методи підступу і шантажу, арештовували членів ОУН, змусивши їх перейти в підпілля. Своєрідним терористичним методом залякування населення Західної України служили політичні судові розправи над членами ОУН. Рух українських націоналістів мав переважно екстремістський характер, проте він об'єктивно відображав негативне ставлення населення до радянської влади та прагнення до незалежної Української держави. Своєрідну панацею для придушення антикомуністичного опору радянська влада вбачала у депортації населення регіону. Таким чином, у західноукраїнському регіоні створилися передумови для громадянського протистояння, спрямованого проти тоталітаризму, активізації самостійницького руху. Обрані ОУН форми і методи боротьби проти радянської влади мали характер збройного конфлікту, якому була властива невмотивована жорстокість, кровопролиття, підступи, насильство щодо цивільного населення тощо. Концепція діяльності ОУН, спрямована на відродження Української держави, передбачала конкретні дії в умовах воєнного часу і впливала з засад національно-визвольної боротьби та ідеології інтегрального українського націоналізму.

На зламі 1939–1940 років закордонні оунівські центри, оцінюючи ситуацію як сприятливу для розгортання антирадянської боротьби, розпочали приготування до збройного повстання в Україні. Відразу з початком підготовчих робіт вималювалася тенденція до розмежування поглядів на ймовірні успіхи цього задуму [25, 16]. Емігранти, очолювані Проводом українських націоналістів (ПУН), не бачили можливості проведення ефективного збройного виступу, вважали його марною тратою людських сил і життів, пропонували вивести якнайбільше членів ОУН до Генерального губернаторства та вишколювати з допомогою німецьких інструкторів, а решті – обмежуватися агітаційно-пропа-

Ярослав Стецько

гандистською роботою й готуватися до диверсій та локальних збройних виступів тільки на випадок початку війни між СРСР і сусідніми державами. Радикально налаштовані оунівці-крайовики та звільнені з тюрем після падіння Польщі керівники Крайової ексекютиви на західно-українських землях вимагали негайної організації повстання, вважаючи, що воно реально розхитає основи радянської влади, засвідчить перед світом волю українського народу до незалежності, змусить Німеччину втрутитися в ці події та розв'язати війну проти СРСР [5, 181]. Є всі підстави вважати, що така самовпевненість молодих націоналістів базувалась на організаційному та військовому досвіді оборони Карпатської України, відчутті підтримки народних мас, які, як відомо, з ентузіазмом демонстрували відданість ідеологічним цілям, культивували засоби боротьби і виявляли готовність єднання для досягнення спільної мети – здобуття

Степан Бандера

незалежності українських земель. С. Бандера, який після кількатижневого перебування у нелегальному становищі у Львові перебрався до Кракова – центру згуртування українських політв'язнів і репресантів, вважав таку обережність ПУНу надмірною [5, 23].

Восени 1939 року націоналісти почали пристосовуватися до радянських реалій і навіть подекуди використовувати їх: вони входили до органів державної влади, комсомольських осередків тощо. Було проведено кілька масштабних бойових операцій, зокрема в містах Чортків і Збараж, а також в Кременецькому, Вишневецькому, Бережанському, Чортківському, Збараському, Стрийському і Жидачівському повітах. Причому вони набували широкого розмаху.

Перші стихійні, розрізнені виступи проти радянської влади мали велике мобілізаційне значення, оскільки служили сигналом для націоналістичних сил до революційної боротьби. У грудні 1939 року Львів-

ський окружний провід отримав наказ, у якому йшлося про негайне проведення мобілізаційних заходів, що включали збір зброї, відновлення організаційної мережі, призначення низових керівників, очищення організації від політично ненадійних елементів, приведення у бойову готовність [2, 16]. Однак документ не дійшов до адресатів: зв'язковий потрапив до рук НКВС. Наслідком провалу стали арешти серед керівників ОУН, а також введення у краківський осередок ОУН радянської агентури [25, 18].

У січні 1940 року лідери ПУНу ухвалили рішення про утримання від активних дій та очікування у конспірації до початку воєнних дій між СРСР та Німеччиною. Ці обставини ще більше загострили конфлікт між лідерами ПУНу та опозиціонерами, які стояли на позиціях невпинної підготовки до революцій та регулярних збройних виступів. Для останніх, вихованих на культурі померлих героїв, неминучі жертви не виглядали марними. Жертовність вони пов'язували з інтересами нації, клали її на вівтар державності.

Таким чином, визрівали передумови для тактичних розходжень. Вони не були одномоментним актом, а стали завершенням багатолітніх внутрішньоорганізаційних процесів.

Краківський осередок ОУН, сформувавши своє головне завдання розробити стратегію і тактику подальшого ведення боротьби в Україні, орієнтувався при цьому на нову політичну ситуацію, що склалася внаслідок переходу під контроль СРСР і Німеччини більшої частини Європейського континенту.

Як зазначав С. Бандера, на початку 1940 року ОУН в Україні майже не діяла, оскільки ПУН, що перебував за кордоном, не розробляв планів діяльності [4, 640]. Саме він виступив ініціатором переговорів з А. Мельником щодо відновлення активної боротьби. У поглядах двох лідерів на низку стратегічних дій виникли розбіжності з часів Віденської конференції (2 листопада

1938 р.), за результатами якої частина Закарпаття разом з Ужгородом, Мукачевом та іншими містами перейшли до Угорщини [19, 11]. Саме тоді «крайовики» на чолі з Я. Барановським перекладали вину за втрату цих територій на ПУН [32, 563].

У Римі наприкінці 1939 року відбулася зустріч С. Бандери з А. Мельником, де останній запропонував Бандері посаду голови системи зв'язку з українськими землями у складі ПУНу [19, 12]. Лідер опозиціонерів запропонував усунути зі складу ОУН Я. Барановського, О. Сеника-Грибівського, І. Сушка та І. Сціборського як таких, яким не довіряв «організаційний актив», та ознайомив з планом подальших дій ОУН в Україні, який був уже узгоджений з крайовим активом ОУН і передбачав створення незалежних бойових частин ОУН на західноукраїнських землях, що перебували у складі Польського губернаторства (Холмщина і Лемківщина) Німеччини для подальшого використання у боротьбі за незалежність України. А. Мельник відхилив цей план, вважаючи його детонатором неминучих репресій влади [4, 24].

Зі спогадів В. Кука дізнаємось про те, що ще на початку 1940 року у Римі на зустрічі А. Мельника з провідниками КЕ ОУН в Україні В. Тимчієм-Лопатинським та С. Бандерою йому було запропоновано усунути з ОУН деяких осіб і прийняти план діяльності ОУН в Україні. Але і ця зустріч також не мала бажаних наслідків [4, 24]. А. Мельник відстоював думку про те, що прибічники ОУН повинні орієнтуватися на Німеччину як на союзника [31, 368]. С. Бандера вважав, що потрібно розраховувати на власні сили та сили українського народу, який мав стати основою революційної армії [5, 24]. Отже, як бачимо, погляди обох лідерів виявилися настільки принципово різними, що розколу уникнути не вдалося.

1 лютого 1940 року у Кракові з колишніх членів КЕ ОУН було створено революційний Провід ОУН на чолі з Бандерою [5, 25]. Його заступником стає Я. Стецько,

Андрій Мельник

другим заступником і референтом служби безпеки – М. Лебедь, референтом пропаганди – С. Ленковський, референтом організаційним – В. Кук, референтом військовим – О. Гасин, референтом фінансово-господарським – М. Климишин [19, 24]. Головним завданням РП ОУН вважав створення армії з представників українського народу, яка боротиметься за незалежність України. Планувалось, що відносини з іноземними (німецькими) військовими формуваннями визначатиме їх ставлення до незалежності і соборності України [5, 180].

Отже, причиною розколу було різне сприйняття шляхів здобуття незалежності. До цього слід додати і другорядні причини: власні політичні амбіції, протистояння більш поміркованого крила і молодих радикалів. Сформувалося дві течії: «мельниківці» – прихильники А. Мельника і «бандерівці» – прихильники С. Бандери. Фактично ОУН включала в себе дві організації.

Микола Лебідь

10 лютого 1940 року відбувся офіційний розкол та було започатковано формування нового керівного органу – Революційного проводу [19, 22]. При цьому слід зазначити, що особисто С. Бандера і його прибічники цілком щиро намагалися владнати конфлікт з ПУНОм. У надісланому А. Мельнику повідомленні йшлося про діяльність новоствореного органу та висловлювалися заперечення його підпорядкованості ПУНу. У відповідь А. Мельник 7 квітня 1940 року видав розпорядження, яким ставив С. Бандеру перед трибуналом [18, 32]. Переговори велися до остаточного розколу в серпні-вересні того ж року. Закономірність розколу визначалася кількома обставинами: трагічною загибеллю незаперечного авторитета, легендарного організатора Є. Коновальця та психологічним фактором, що полягав у розходженні позицій, небажанні змінювати звичні, комфортні умови життя в еміграції одних з тими, хто відчайдушно закликав до боротьби.

Революційний провід узявся відразу реалізувати свою тактику та стратегію боротьби. Особлива увага приділялась кадровому зміцненню підпілля. Формуються ударні («пробові») групи та відділи чисельністю 5–20 осіб, які мали очолити підпілля, створити повстанські і диверсійні загони.

Групи поділялися на дві частини: ті, що мали організаційне призначення на території України, і ті, що здійснювали їх охорону при перетині кордону. Члени груп мали озброєння, фальшиві документи, радянські гроші й іноземну валюту. У середині січня 1940 року перша група, очолювана С. Пшеничним, перетнула кордон і мала через Сокальщину відбувати організувати роботу на Волинь, але була помічена у прикор-

донній смузі працівниками органів НКВС. Унаслідок бою загинуло більше 30 прикордонників і 8 бійців пробоевого загону. Під час відходу решта потрапила в полон до чекістів [25, 20]. Керівництво краківського осередку ОУН, незважаючи на цю невдачу, через декілька днів переправила через кордон групу на чолі з І. Климівом (Легендою). Вона через Львівщину успішно пройшла на Волинь [23, 34].

На початку березня 1940 року в Україну проникла група, керована провідником КЕ на ЗУЗ В. Тимчієм-Лопатинським. Однак за кілька кілометрів до кордону внаслідок зіткнення з частинами НКВС її було знищено. Більш вдало перетнули кордон групи Л. Зацного, члени якої вирушили на Станіславщину, у Дрогобицьку і Львівську області, та В. Гриніва (Кремінського), Р. Кравчука, О. Безпалька, Н. Хоміва – для роботи на Тернопільщині [19, 29]. На новоприбулі кадри покладалося завдання організувати штаби національного повстання на Галичині та Волині. Однак реальна ситуація в Україні була набагато складнішою, ніж це здавалося лідерам ОУН. У лютому-березні 1940 року І. Климів та В. Сидор провели низку нарад, на яких дійшли висновку, що загальне повстання було б неможливим через брак зброї, боєприпасів, обмаль відо-

мостей про сили противника. Було вирішено акумулювати сили на розв'язання організаційних питань, у тому числі – створення розвідки [23, 40-41].

24 березня у Львові відбулася нарада, на якій було відновлено Крайову езекутиву, до якої увійшло вісім підпільників: О. Грицак (Галайда) – керівник, С. Новицький (Вій) – заступник, військовий референт, С. Ніклевич (Віргин) – організаційний референт, а також В. Гринів, Д. Мирон, Я. Горбовський, О. Максимів, М. Мальків [19, 30]. Було вирішено, що організаційна мережа буде відповідати новому адміністративно-територіальному устрою Західної України, замість воєводських формувань створюватимуться обласні проводи, а замість повітових – районні. Завдяки подрібненому поділу кількість низових організацій зростала в 3,5 рази, що давало змогу тісніше співпрацювати з населенням, долучати до лав нових членів [25, 21].

Протягом квітня-травня 1940 року за непокоєні політичною активізацією ОУН радянські спецслужби провели масові арешти підозрюваних у причетності до підпілля. Найвідчутнішого удару було завдано по Львову, Тернопільській, Рівненській і Волинській областях. До тюрем потрапили 658 оунівців [34, 68].

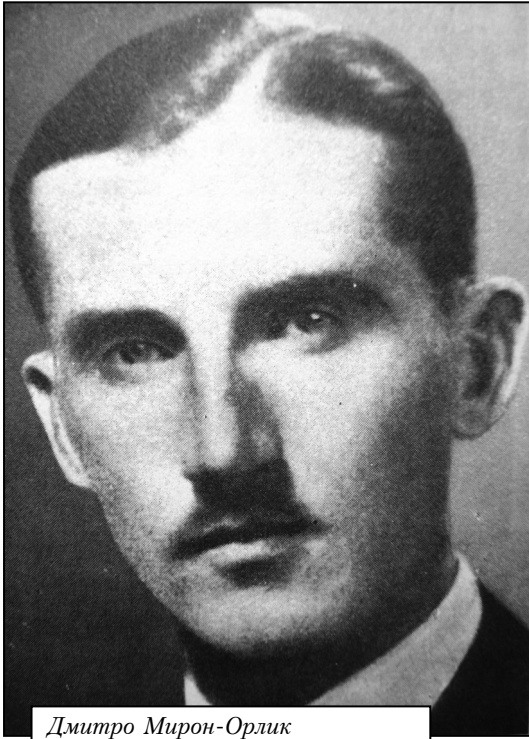
Органи НКВС діяли на основі наказу командування від 11 жовтня 1939 року «Про введення єдиної системи обліку антирадянських елементів, виявлених агентурною розвідкою», за якою до «ворогів радянського народу» належали всі колишні члени діючих легальних партій, національних, релігійних і молодіжних організацій, раніше засуджених радянською владою, та інші категорії населення [9, 42]. 29 жовтня 1940 року, щоб залякати підпілля та й усе населення регіону, слідчі НКВС у Львові провели відкритий суд над одинадцятьма керівниками Організації. 20 лютого 1941 року десятеро з них стратили [25, 22].

Однак націоналістичне підпілля виявляло свою живучість. Уже в травні-липні

Василь Сидор-Шелест

1940 року воно поповнилося новим активом. Крайова езекутива провела переговори з низкою урядів іноземних держав про пряму інтервенцію однієї з сусідніх з СРСР держав. Водночас були допущені і певні прорахунки, зокрема, в конспіративній роботі. Органам НКВС вдалося роздобути документи, у яких йшлося про підготовку ОУН загального повстання [2, 18]. Наявність точних оперативних даних надала карателям можливість розкрити 96 націоналістичних груп і низових організацій, під час ліквідації яких було арештовано 1108 підпільників, вилучено 2070 гвинтівок, 43 кулемети, 600 револьверів, 80 тис. набоїв. Репресії осені 1940 року серйозно зашкодили керівництву ОУН. Було захоплено 107 провідників різного рівня, зокрема трьох членів КЕ [34, 69]. Унаслідок цього провід ухвалив рішен-

Дмитро Мирон-Орлик

ня посилити конспірацію, усунути від роботи й організаційних зв'язків усіх, хто перебував у «полі зору НКВС».

Наприкінці жовтня 1940 року у Львові вдалося реанімувати роботу Крайової ексекутиви, яку знову очолив Д. Мирон. До її складу увійшли: К. Ключ – заступник, О. Луцький – керівник Станіславської обласної організації ОУН, І. Климів – лідер ОУН на Волині, Ю. Гуляк – провідник Тернопільської організації [2, 20]. Вкотре почала відновлюватися організаційна структура. Однак і цього разу процес поновлення мережі тривав недовго.

У грудні 1940 року чекісти розпочали операцію «з остаточної ліквідації оунівського підпілля». Лише протягом 21-22 грудня каральні органи арештували 996 бандерівців [34, 73].

Намагаючись уникнути смертельних ударів, оунівці почали здійснювати численні спроби прорватися через радянський

кордон. Їх було здійснено близько ста, більшість виявилась вдалою. Безумовно, підпільники несли величезні втрати у сутичках з радянськими прикордонниками. Арештованих нелегалів судили на показових судилищах. 15-19 січня 1941 року у Львові відбувся «Процес 59-ти», який мав широкий громадський резонанс, на ньому були винесені жорсткі вироки:

42 особам – смертна кара;

17 особам – десять років каторги і по п'ять – заслання.

7 травня в Дрогобичі було винесено 30 смертних вироків, 24 особам присуджено десять років ув'язнення, 8 – додаткове розслідування. 12-13 травня тут же було розстріляно 22-ох, а 12-ьом винесено відповідно десятирічний і п'ятирічний термін ув'язнення [16, 563].

Однак дії радянської влади мали зворотний ефект. Масові публічні судилища, численні вироки вкотре переконали підпільників, що від влади для них вирок один – смерть, а тому це додало їхнім намірам радикальності та зміцнило авторитет серед населення [17, 297].

Велась підготовка до підривної діяльності та партизанської війни. Відкривалися десятки найрізноманітніших військових курсів і військкомів. Для рядових націоналістів влаштовувалися курси, на яких вивчалися елементи військової та ідеологічної підготовки – муштра, зброезнавство, оборона від газової атаки, надання першої медичної допомоги, орієнтування на місцевості за компасом, топографія, склад та організація армії, ідеологія українського націоналізму тощо. Тих молодих людей, які виявляли готовність і мали здібності до навчання та організаторської справи, відбирали на спеціальні курси в Кракові. Окремі штабні курси діяли для тих, хто мав військові звання. Надавалося право проводити теоретичні військові навчання. Німецьке командування в обмін на розвідінформацію про СРСР надало дозвіл на проведення бойової підготовки. Спецпідготовка бійців і коман-

дирів проходила у десятках охоронних фабричних сотнях, воєнізованих робітничих командах, школах поліції в Холмі та Перемислі. Навикам диверсії навчалося кілька сот підпільників у німецьких таборах у Закопаному, Криниці, Команчі [6, 47].

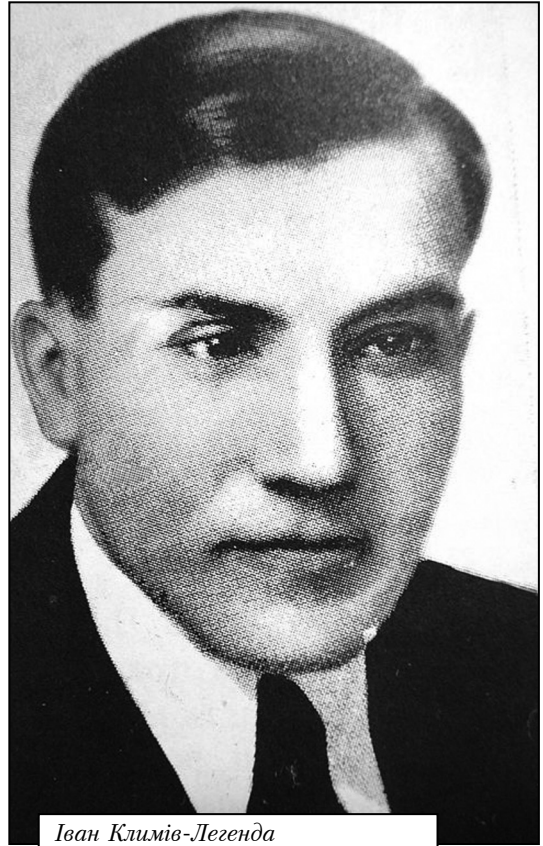
Навесні 1941 року в Україну знову почали перекидатися добре вишколені провідні кадри ОУН з метою підготовки повстання. Протягом січня-квітня підпільниками було здійснено 65 вбивств і замахів на представників радянського адміністративного апарату, керівників НКВС, розповсюджено сотні найменувань листівок [25, 28].

Активізувалась контррозвідувальна діяльність оунівської Служби безпеки. Практично до травня 1941 року підпільна мережа Організації була повністю відновлена. Вона складалась зі станиць, районів, надрайонів, обласних проводів і Крайової екзекутиви [30, 54]. Оунівці присягнули на вірність Україні.

Після Другого ВЗ ОУН, що пройшов у квітні 1941 року, дії оунівських груп в УРСР стали наполегливішими. Протягом квітня від рук націоналістів загинули 38 більшовицьких функціонерів, було здійснено десятки диверсій на транспорті, промислових і сільськогосподарських об'єктах [34, 75]. Їм вдалося створити для радянських органів справді напружену ситуацію.

15 квітня 1941 року нарком держбезпеки УРСР П. Мешик у доповідній записці М. Хрущову називав ОУН «серйозною силою» та вказував, що Революційний провід «не очікуючи війни, уже тепер розгорнув активну протидію заходам радянської влади» [1, 80]. Вище керівництво благословило початок виселення з краю сімей оунівців та інших небезпечних для режиму соціальних категорій – куркулів, репресованих тощо – до віддалених регіонів СРСР.

Водночас повстанцям вдавалося вистояти, сформулювати план антирадянського повстання і розгорнути масштабну операцію з його реалізації. Виходячи з передумов розв'язання німецько-більшовицької війни,

Іван Климів-Легенда

була розроблена концепція боротьби, кінцева мета якої полягала у відродженні Української держави. А план конкретних дій Революційного проводу вимагав загальних напрямків, політичних вказівок, військових інструкцій, вказівок на перші дні організації державного життя, інструкцій Службі безпеки і пропагандистських заходів [10, 61].

ОУН(М) продовжувала займати вичкувальну позицію, виявляти нерішучість стосовно можливих дій у напрямку опору двом тоталітарним державам [14, 34]. Лише під час Чортківського виступу співробітники НКВС захопили в полон 128 повстанців [34, 64]. Радянська репресивна машина розпочала непримиренну кампанію винищення «українських буржуазних націоналістів», кваліфікуючи їх як «ворогів народу». Компартия визнала ОУН небезпечним ворогом

та ініціювала масові арешти за ідеологічно-політичною, організаційною належністю.

Утиски проходили на тлі «радянзації» Західної України компартійним режимом. Справді, в регіоні відкрилося чимало українських шкіл, загальна чисельність яких до середини 1940 року досягла шести тисяч. Львівський університет суттєво залучав до навчання та праці українських студентів і професорів. Покращувалось медичне обслуговування, насамперед у сільській місцевості [27; 31]. Націоналізувались промислові і торгівельні підприємства, які до цього часу були у власності підприємців – переважно поляків та євреїв.

Нова влада експропріювала землі, що належали польським землевласникам та давала обіцянки перерозподілу її між селянами. Радянський режим в арсеналі боротьби з ОУН мав розмаїття випробуваних засобів: розстріли, арешт і суд, депортація у віддалені регіони СРСР. Масового характеру набули арешти, судові процеси, виселення через підозру у причетності до ОУН, прихильного до неї ставлення. У результаті вони переростали у репресії проти всього українського і досягли таких масштабів, що під них потрапляли і безневинні громадяни [32, 557].

Окупація Західної України Червоною Армією стала для ОУН несподіваною та відкрила раніше не відомий фронт боротьби. Відчувалась певна розгубленість керівництва організації, робилися спроби пошуків певного позитиву у факті «возз'єднання». Дехто з дещо інсценізованим захопленням проголошував: «Треба радіти, що західноукраїнські землі увійшли до складу держави народу, який і так мав під своїм пануванням основний масив української землі, та що український нарід, змучившись під однією окупацією і скріпленій у своєму питомому тягарі, має можливість спрямувати всі свої сили в боротьбі з Москвою» [7, 76].

Основним завданням було залучення до збройної боротьби якомога ширших мас українського народу, використання військо-

вих дій між СРСР та іншими державами як зручного приводу для повного розгортання визвольної революційної боротьби за самостійну, соборну Українську Державу, долучаючи до неї також інші поневолені народи Радянського Союзу [20, 14].

У програмних документах наголошувалося, що ця війна є лише зручною ситуацією для збройного протистояння з СРСР та відбудови Української держави власними силами української громади. Підкреслювалося, що ОУН(Б) відкидає всі опортуністичні тенденції як такі, що призводять до відведення українському народові місця пасивного обсерватора подій, які розгортаються, так і такі, що визначають місце дрібного купчика з тим, щоб дістати готову державу від чужинців. Вважалося, що така постановка питання є негідною великого народу. Тільки власна збройна боротьба надасть українському народові роль творця власної долі, право говорити з іншими вільними народами як суверену, рівному з рівним, скріпить почуття власної гідності і сили та піднесе його повагу між народами, стане історичним свідченням його самобутності, гідною метрикою Українській державі та унеможливить закид у майбутньому в тому, що вона – твір чужої сили. Тільки на таких основах мала будуватися Українська держава, бо лише вони підтвердять її міцність [8, 42].

Була оприлюднена програма, що включала такі настанови:

а) засвідчити, що український народ сам бореться за свою честь, волю й незалежність і сам формує власну долю;

б) здобути підстави, покласти здорові підвалини для української держави та бути стартом до її будови;

в) запевнити Україні позицію учасника війни з Москвою, співтворця нової ситуації – розвалу московської імперії, а вслід за тим здобути підстави для встановлення відносин між нею і воюючими проти більшовизму державами, як між партнерами і союзниками, а не як між воєнними переможцями та завойованою і пасивною країною;

г) здобути Україні позицію підмета у формуванні нового ладу на Сході Європи та провідне місце серед усіх народів, які борються з Москвою за свою волю й безпеку;

г) змобілізувати усі сили народу до державно-творчого змагу та винести на чоло найкращі з-поміж них;

д) всі вище подані політичні цілі становлять головну мету збройного зриву України під час найближчої війни між Москвою та іншими державами, передусім тоді, як ця війна йтиме на українській землі чи у близькому сусідстві;

е) чисто мілітарний його ефект, тобто нанесення удару й розбиття московських сил у сучасній війні не може бути відокремлений як виключно наш власний успіх, тільки увійде як складова частина загального висліду воєнних подій. Тому насамперед політичні ефекти мають бути мірилом у розв'язанні питань: коли, як, у якій мірі і в який спосіб підготовляти, піднімати і переводити збройний зрив» [11, 104].

Цим документом визначалося також дві форми збройної боротьби:

а) революційна повстанська акція у ворожому тилу тоді, коли Радянська Армія і більшовицька система будуть знекровлені воєнними подіями;

б) участь у воєнному протистоянні з Москвою українського війська, що буде складатися з повстанських та партизанських частин, з українських частин Червоної Армії, які виступлять проти тоталітарного режиму, та з військових частин, сформованих в еміграції і на звільнених українських землях [12, 145].

У травні 1941 року крайовий провідник І. Климів-Легенда оприлюднив розпорядження про формування українського національного революційного проводу [15, 201]. Він складався з голови обласного управління, коменданта міліції, військового коменданта, голови обласної господарської управи, керівника транспорту, народної освіти. У кожному районі призначали націо-

Тарас Бульба-Боровець

нальний провід, у село – управу, місцеву міліцію. До 20 травня 1941 року вони існували організаційно і були готові взятися до роботи.

С. Бандера, вважаючи таку діяльність подвижницькою, у своєму зверненні підкреслював, що підпільники ОУН у «найтяжчий і великий час держали фронт вільної боротьби України, придбали слави прапорам Української Національної Революції та якнайвище заслужилися Україні своїми героїчними змаганнями» [26, 156].

Отже, підготовчі акції, які здійснила ОУН напередодні гітлерівського нападу на СРСР, давали змогу з перших днів війни перебрати владу до своїх рук [22, 144]. На червень 1941 року організаційні осередки ОУН у Галичині та на Волині були вже настільки потужними, що після відступу більшовиків стали практично повними господарями мало не всіх населених пунктів

цього регіону. А підпільні оунівські загони в Коломиї, що налічували понад півтисячний військовий відділ, у тому числі маючи у своїх лавах угорських наїзників, вели активні наступальні дії [13, 624].

Тактика збройної боротьби, обрана оунівцями в перші дні війни, полягала в активних діях безпосередньо в тилу Червоної Армії, що було важливим з огляду на співвідношення сил, а також сприяла збереженню особового складу власних загонів. За задумом керівництва, виступи починалися біля західного кордону й хвилиною відкочувалась на схід, йдучи перед фронтом [25, 33].

22 червня 1941 року почалося повстання в районі Поздимира й Радехова на Львівщині. Загін з 200 підпільників захопив містечко Лопатин, у якому тримало оборону 30 бійців внутрішніх військ НКВС та 50 міліціонерів. Райцентр 16 годин перебував у руках повстанців. 23 червня їх вибили частини Червоної Армії. Відірвавшись від переслідувачів, партизани перейшли на територію Волинської області й 25 червня зайняли райцентр Берестечко, який утримували більше доби – до приходу німців. 23 червня були проведені успішні операції в Перемишлянському районі, поблизу містечка Винники (східне передмістя Львова) [24, 8–9].

Наступного дня повстання спалахнуло одночасно у Львові, Луцьку, Перемишлянах, Вербі, а також у Самбірському, Мостиському, Городоцькому, Рудківському, Бібрівському, Жовківському, Яворівському районах Дрогобицької і Львівської областей [24, 3–5].

Починаючи з 24 червня, активні військові дії велися у Львові. Опорними пунктами, з яких вели вогонь оунівці по частинах механізованого корпусу, були: Високий Замок, міські газорозподільчі станції, Личаківський парк, костьоли у центрі міста, трамвайне депо, а також будинки та дахи [25, 35]. Білшовицькі частини проводили цілодобові облави у будинках, відкривали вогонь по відчинених вікнах будинків тощо.

До 30 червня 1941 року повстанські загони ОУН самотужки очистили від Червоної Армії та радянської адміністрації Жовківський і Бібрівський район Львівщини. Поблизу сіл Вільхівці та Ятвяги вони роззброїли 24 червоноармійці, 14 міліціонерів, 3 службовців внутрішніх військ. Запеклі сутички з червоноармійцями, що відступали, й чекістами точилися наприкінці червня на території всієї Дрогобицької області. До приходу вермахту оунівці зуміли самотужки захопити місто Волощу, в якому знищили склад зброї та боєприпасів і арештували всіх місцевих чиновників [24, 2].

У багатьох селах Рівненщини активні бойові дії вели опозиційні загони. У цілій низці міст їм вдалося захопити стратегічно важливі об'єкти (мости, склади) та утримати їх до підходу німців [24, 3].

Завязані бої точилися біля села Деражне та в Костопільському районі [19, 39].

Від радянських військ було очищене місто Вишівець, у якому партизанські загони відразу переформувалися у відділи Народної міліції [25, 38].

Такі успіхи були і в багатьох інших населених пунктах. На Старосамбірщині ядром збройного спротиву більшовицькій владі стала група з 12 підпільників ОУН(Б). Їм тривалий час доводилось перебувати на нелегальному становищі. Активісти Головачак і Ярема у таких умовах діяли відповідно півтора року і дев'ять місяців. Щодня доводилось змінювати місце дислокації. Незважаючи на обставини, вдалося організувати творчу підпільну атмосферу. Серед напрямів роботи була й агітація серед селян, викриття справжніх намірів окупаційної влади. Усе це сприяло утвердженню у них надій та сподівань на неминуче визволення від більшовицької тиранії. До початку радянсько-німецької війни придбали сім рушниць, які успішно були використані під час сутички з енкаведистами. 24 червня підпільники ОУН(Б) змогли запобігти каральній акції НКВС у Волі Коблянській. 29 червня збройний загін, який нараховував близько

сімдесяти повстанців, відновив українську владу у Старому Самборі [29, 47].

У липні-серпні 1941 року на Поліссі спільно з бандерівцями загони Т. Боровця вибили радянські війська з Олевського району і створили «Олевську республіку» [21, 658].

Крупні загони на Тернопіллі діяли в Козівському, Терехівському, Ківському, Бучацькому районах [24, 1–10]. Найбільші сутички з радянськими військами й каральними експедиціями гітлерівців відбувалися на околицях Козової та Терехівлі. У Терехівській окрузі оперував великий партизанський загін (близько 200 чоловік) під керівництвом підпільника на псевдо Степ. 2 липня 1941 року повстанці перерізали шлях відступу групам червоноармійців між населеними пунктами Струсів і Зелена. Наступного дня партизани обстріляли біля с. Дарахове колону військ, 3-4 липня взяли під контроль села Різдяне, Зубів, Острівець, Застіночня, Бернадівку, Заздрість, Дарахів, Ласківці, Вербовець, а 5 липня – місто Терехівлю. Цей успіх активізував підпілля краю. Група партизанів с. Семиківці Підгаєцького району під час сутички вбили 20 червоноармійців, більше 400 – полонили [24, 2]. Ще близько 200 полонених червоноармійців, зокрема 30 командирів і комісарів, доставили до німецької комендатури у Підгайцях після боїв з оточеними радянськими військами в районі с. Мужилів 1 липня 1941 року [34; 3].

На Станіславщині бійці повстанських загонів в останні дні червня заволоділи містами Косів і Долина. Організувавшись у «полк Українського війська», вони провели прочісування довколишніх територій і роззброєння дезорганізованих груп червоноармійців [24, 2].

У перші дні липня 1941 року повстанці, очолювані районним провідником ОУН Т. Банахом, визволили від радянської адміністрації Калуський повіт, сформувавши у ньому воєнізовану повітову охорону [25, 40]. До Станіслава групи партизанів увійшли 1 липня 1941 року після відступу частин Червоної Армії. У їх руках обласний

центр перебував дві доби, а 3 липня його зайняли угорці. Запеклі бої між бандерівцями та радянськими військами відбувалися у Богородчанському районі Івано-Франківської області. Слід відзначити, що на бік оунівців у цих боях масово переходили нещодавно мобілізовані до Червоної Армії місцеві чоловіки [2, 57].

На початку липня 1941 року дещо почав змінюватися характер повстансько-партизанського руху – з наступально-атакуючого до самооборонного.

Антирадянські виступи протягом червня–липня 1941 року мали такі наслідки:

- по-перше, збройні акції націоналістичних формувань дістали підтримку більшості мешканців західноукраїнських земель, які були категорично налаштовані проти радянської влади, котра за неповні два роки існування в краю масовими репресіями й примусовою радянізацією відвернула від себе симпатії населення регіону;

- по-друге, проведення численних збройних виступів продемонструвало, що ОУН вдалося зберегти базову структурну мережу в західноукраїнських землях і що це націоналістичне угруповання мало серйозний військово-політичний потенціал;

- по-третє, внаслідок проведення широких акцій з роззброєння червоноармійських підрозділів націоналістам вдалося акумулювати доволі значну кількість зброї, боєприпасів і військового спорядження, за допомогою яких оунівці невдовзі змогли озброїти загони своєї міліції, відділи самооборони, а згодом – перші загони Повстанської армії;

- по-четверте, важливим моментом було виявлення негативного ставлення гітлерівської військової адміністрації до націоналістичних партизанських загонів;

- по-п'яте, на територіях, котрі контролювалися партизанськими націоналістичними відділами, проводилась робота зі створення української адміністрації та проголошувалося відновлення української державності відповідно до Акту від 30 червня 1941 року [25, 44].

ДЖЕРЕЛА

1. 1941 год. Документы. В 2 кн. – М.: Харвест, 1998. – Кн. 2.
2. Андрухів І. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939-1959). Суспільно-правовий та історико-правовий аналіз / І. Андрухів, А. Француз. – Рівне; Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001.
3. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕЛСІ», 2006. – 502 с.
4. Бандера С. В десяту річницю творення Революційного проводу ОУН (10.02.1940) / С. Бандера // Бандера С. Перспективи Української революції. – К., 1999.
5. Бандера С.А. Перспективи Української Революції / С.А. Бандера; репр. вид. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 1998.
6. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Л.: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003.
7. Гривул Т. Підготовка Організацією Українських Націоналістів військового повстання проти радянської влади у західних областях УРСР (1939–1941 рр.) / Т. Гривул // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття». Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці, 2001. – Т. 1.
8. Дашкевич Я. Відновлення Української держави 1941 р. Проблеми дослідження // Я. Дашкевич / Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. Збірник документів і матеріалів. – Л.; К., 2001.
9. Дробязко С. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС. Униформа, вооружение, организация / С. Дробязко, А. Карацук. – М.: Вече, 2000.
10. Дужий П. Відновлення української держави / П. Дужий // Визвольний шлях. – 1991. – Ч. 5.
11. Заведнюк В.Ф. На півночі, на Волині створилась армія УПА / В.Ф. Заведнюк. – Тернопіль: Лілея, 1996.
12. Збірник матеріалів Першої міжнародної конференції «Національно-визвольна боротьба 1920 – 50-х років ХХ ст. в Україні». – К.; Л., 1993.
13. Історія Гуцульщини / Гуцульський Дослідний Інститут в Чикаго (США); Косівське відділення Регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини / М. Домашевський (голов. ред.). – Л.: Логос, 2000. – Т. V.
14. Казанівський Б. Відновлення Державності Актом 30 червня 1941 р. / Б. Казанівський // Шлях Перемоги. – 1991 – Ч. 25, липень.
15. Казанівський Б. Шляхом Легенди / Б. Казанівський. – Лондон: «Українська видавнича спілка», 1975.
16. Киричук Ю.А. Радянський терор 1939–1941 рр. / Ю.А. Киричук // Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ століття: Історичні нариси. – К., 2002.
17. Климишин М. В поході до волі / М. Климишин. – Торонто: Альманах «Гомін України», 1975. – Т. 1.
18. Косик В. Розкол ОУН (1939–1940) / В. Косик. – Л.: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 1999.
19. Кук В. Степан Бандера (1909–1939 рр.) / В. Кук. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 1999.
20. Кушпета О. Акт 30 червня 1941 року – політика доконаних фактів / О. Кушпета. – Великобританія: «УЦІС», 1991.
21. Лисенко О.Є. Терористична тактика в діяльності ОУН та УПА / О. Є. Лисенко, Т. В. Вронська // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. – К., 2002.
22. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН. Спогади й матеріали про передісторію та історію українського організованого націоналізму / В. Мартинець. – [б.м.] : [б.в], 1946.
23. Мудрик-Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН/С. Мудрик-Мечник. – Л.: Універсум, 1977.
24. Огляди суспільно-політичного, господарського та культурного життя на західноукраїнських землях за період грудень 1942 р. – липень 1944 р. Спр. 92. – Арк. 1, 8, 9.

-
25. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2005.
26. ОУН в світлі постанов, Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. – [б.м.]: Вид. ЗЧ ОУН, 1955.
27. Петровский Н.Н. Воссоединение украинского народа в едином украинском советском государстве / Н.Н. Петровский. – М.: Наука, 1944.
28. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси / Д.В. Архієрейський, О.Г. Бажан, Т.В. Бикова та ін.; відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Наук. думка, 2002.
29. Сергійчук В. Відновлення української держави в 1941 році / В. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001.
30. Спогади і щоденник оунівців 10 грудня 1943 – 17 вересня 1944 рр., Спр. 16. арк. 54.
31. Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби / І. Стебельський. – К.: «Смолоскип», 1999.
32. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К.: Основа, 1993.
33. Ткаченко С. Повстанческая армия – тактика борьбы / С. Ткаченко. – Мн.; М.: Харвест–АСТ, 2000.
34. Ткачук А.В. Перед судом истории. Сотрудничество германских фашистов и украинских националистов в годы Второй мировой войны и борьба против них советских органов государственной безопасности / А. Ткачук. – К., 2000.